

УДК 346.91

Короєд С. О., к.ю.н., доцент кафедри цивільного, господарського та кримінального права Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна"

Теоретичні засади запровадження спрощених процедур розгляду справ в господарському судочинстві як основа диференціації господарської процесуальної форми захисту прав суб'єктів господарювання

В статті розглядаються теоретичні аспекти запровадження спрощених судових процедур розгляду справ в господарському судочинстві, які забезпечать оптимальний шлях досягнення цілей правосуддя з мінімізацією часу та матеріальних витрат через створення механізму спрощеного судового розгляду окремих категорій справ. Вивчаються перспективи запровадження в господарське судочинство спрощених процедур розгляду і вирішення окремих категорій справ як основи внутрішньої диференціації господарської процесуальної форми захисту прав суб'єктів господарювання. Обґрунтовується висновок, що неоднорідність справ (як за характером спору, так й за складністю), які підлягають розгляду і вирішенню в господарських судах з участю суб'єктів господарювання, має передбачати наявність різних шляхів досягнення цілей правосуддя, оптимальних (приспосованих) для тієї чи іншої категорії справ.

Ключові слова: правосуддя, господарське судочинство, господарська процесуальна форма, захист прав, оптимізація правосуддя, диференціація судових процедур, спрощення.

В статье рассматриваются теоретические аспекты внедрения упрощенных судебных процедур рассмотрения дел в хозяйственном судопроизводстве, которые обеспечат оптимальный путь достижения целей правосудия с минимизацией времени и материальных затрат путем создания механизма упрощенного судебного рассмотрения отдельных категорий дел. Изучаются перспективы внедрения в хозяйственное судопроизводство упрощенных процедур рассмотрения и разрешения отдельных категорий дел как основы внутренней дифференциации хозяйственной процессуальной формы защиты прав субъектов хозяйствования. Обосновывается вывод, что неоднородность дел (как по характеру спора, так и по сложности), которые подлежат рассмотрению и разрешению в хозяйственных судах с участием субъектов хозяйствования, должна предусматривать наличие различных путей достижения целей правосудия, оптимальных (приспособленных) для той или иной категории дел.

Ключевые слова: правосудие, хозяйственное судопроизводство, хозяйственная процессуальная форма, защита прав, оптимизация правосудия, дифференциация судебных процедур, упрощение.

In article it is reviewed the theoretical aspects of the implementation of simplified judicial review proceedings in commercial proceedings, which will ensure optimal way to achieve the goals of justice while minimizing time and material costs by establishing a mechanism of simplified judicial resolution of certain categories of cases. It is studied the prospects for implementation in the commercial proceedings of simplified procedures for the review and resolution of certain categories of cases as the basis of internal differentiation of commercial procedural form to protect the rights of legal entities. It is concluded that the nonuniformity of cases (by nature of the dispute, and by complexity) that should be addressed and resolved in arbitration courts with the participation of legal entities, should include the existence of different ways to achieve the objectives of justice, optimal (adapted) for a particular category of cases.

Keywords: justice, commercial proceedings, commercial procedural form, protection of rights, justice optimization, differentiation of judicial procedures, simplification.

Актуальність теми. Розширення компетенції господарських судів, розвиток ринкової економіки тощо зумовлює виникнення нових майнових відносин між суб'єктами цивільного обороту, а відтак об'єктивно збільшується й кількість спорів, які виникають з участю суб'єктів господарювання, які передаються на розгляд господарських судів. В окремих випадках це призводить до завантаженості господарських судів, що негативно впливає на виконання останніми завдань судочинства та в кінцевому підсумку позначається на оперативності судового захисту порушених прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність пошуку нових спрощених процедур вирішення господарськими судами справ, що має забезпечити належне виконання завдань господарського судочинства, право кожного на швидке поновлення в правах, зекономити кошти і час господарського суду та учасників процесу.

Виклад основного матеріалу. Разом з тим, справи, які належать до юрисдикції господарських судів, є найрізноманітнішими за складністю. Як слушно зауважує В.М. Жуйков, це вимагає диференціації процесуальних форм розгляду справ у суді, розумного спрощення процесу з метою його прискорення, полегшення заінтересованим особам реалізації права на судовий захист, зменшення їх витрат, пов'язаних з процесом, і підвищення тим самим ефективності правосуддя [1, с. 57].

Ще дореволюційний процесуаліст Є.В. Васьковський зазначав, що чим коротшим і легшим є шлях від пред'явлення позову до судового рішення, тим процес є досконалішим [2, с. 271-277].

Питання оптимізації господарського судочинства взагалі та запровадження процедур скороченого судового розгляду і прискореного провадження зокрема, вдосконалення окремих процесуальних інститутів та механізмів тощо пов'язані, передусім, із господарською процесуальною формою захисту прав в цілому, окремі аспекти якої розглядалися в роботах таких науковців, як І.А. Балюк, О.А. Беляєвич, В.І. Бобрик, С.В. Васильєв, С.Ф. Демченко, І.Г. Побірченко, О.П. Подцерковний, Д.М. Притика, Є.А. Таликін, О.І. Харитонова та ін. Але в наукових колах не припиняють обговорюватися проблеми спрощення процесу, введення нових, більш ефективних процедур, які мають забезпечити нову якість судочинства [3, с. 11]. В умовах проведення чергового етапу судової реформи ці питання залишаються актуальними для вітчизняної системи правосуддя, зокрема потребують вивчення перспективи запровадження в господарське судочинство спрощених процедур розгляду і вирішення окремих категорій справ як основи внутрішньої диференціації господарської процесуальної форми захисту прав суб'єктів господарювання, враховуючи предмет та складність спору, що й ставить за мету наша стаття.

Варто зауважити, що законодавче закріплення спрощених видів судочинства, що співвідносяться процедурою розгляду з підставою застосування, дозволяє досягти ту мету, заради якої запроваджується спрощене провадження, а саме дешевизну, швидкість і простоту судочинства в зазначених категоріях справ, а, отже, істотно полегшити завдання суду і сторін щодо розгляду даних справ, що неминує призводити до зростання популярності інституту правосуддя. Тоді як зворотна ситуація призводить до незначності його практичного використання. Світова практика пошуку шляхів спрощення судового розгляду налічує величезну кількість способів, методів і форм. Але варто погодитись із висловленою науковцями думкою, що далеко не всі з них, незважаючи на доволі тривале існування в процесуально-правовій системі тієї чи

іншої держави, є досить ефективними і заслуговують пильної уваги [4].

Так, зокрема, розгляд справ в комерційних (торговельних) судах в іноземних державах характеризується диференціацією судових процедур: процесуальні законодавства переважної більшості країн світу, окрім основного позовного порядку вирішення справ, передбачають й спрощені процедури ухвалення судом обов'язкових до виконання актів, які здійснюються без судового розгляду або зі значно скороченим судовим розглядом. В межах країн – членів ЄС існують навіть відповідні рекомендації.

Зокрема, в Рекомендаціях R (81) 7 від 14.05.1981 Комітетом міністрів Ради Європи було констатовано, що судочинство нерідко носить настільки складний, тривалий і дорогий характер, що приватні особи, особливо які перебувають в економічно несприятливому становищі, мають труднощі у здійсненні своїх прав в державах-членах; також було висловлено побажання вжити всі необхідні заходи щодо спрощення процедури у всіх можливих випадках з метою полегшення доступу приватних осіб до судів. Комітет міністрів рекомендував державам-членам прискорити і здешевити судовий розгляд в цивільних і торговельних справах, зокрема: а) вжити всі можливі заходи щодо максимального скорочення строків ухвалення рішень; б) вжити заходи щодо неопротестованих або безспірних позовних вимог, з тим щоб остаточне рішення ухвалювалось швидко, без непотрібних формальностей, особистих явок в суд чи зайвих витрат; в) для спорів на незначну суму має бути встановлена процедура, що дозволяє сторонам звернутися до суду, без несення витрат, неспівмірних заявленій сумі, передбачивши спрощене судочинство, уникаючи непотрібних судових засідань та обмеживши право оскарження; г) забезпечити, щоб судовий розгляд у справах сімейного права був швидким і недорогим [5].

В інших Рекомендаціях R (84) 5 від 28.02.1984 Комітет міністрів констатував, що деякі норми цивільного судочинства, прийняті в державах-членах, можуть стати перешкодою в ефективному здійсненні правосуддя, тому що, по-перше, вони можуть вже не відповідати потребам сучасного суспільства і, по-друге, що ними можуть іноді зловживати або маніпулювати для затягування судового розгляду. Також зазначається, що цивільне судочинство необхідно спростити і зробити більш гнучким і оперативним, одночасно зберігши гарантії, що надаються учасникам процесу традиційними процесуальними нормами, і зберігши високий якісний рівень правосуддя, що вимагається в демократичному суспільстві. Для досягнення цих цілей необхідно забезпечити доступ сторін до спрощених і більш швидких форм судочинства та захистити їх від зловживань чи затримок, зокрема, наділивши суд повноваженнями вести судочинство більш ефективно. Комітет міністрів рекомендував урядам держав-членів вжити або підсилити, залежно від обставин, будь-які заходи, які, на їх думку, необхідно застосувати для вдосконалення цивільного судочинства, зокрема: а) взяти за правило проведення зазвичай не більш ніж як двох судових засідань (підготовчого і основного). Суд має вжити всіх заходів для того, щоб всі дії, необхідні для проведення другого засідання, проводились своєчасно і без затримок; б) при пред'явленні явно необґрунтованого позову або внаслідок недобросовісної поведінки сторони в процесі, суд повинен володіти повноваженнями негайно ухвалювати рішення у справі по суті на підставі спрощеної процедури; в) наділення суду активною роллю в ході попереднього засідання, а якщо можливо, і протягом всього розгляду, дотримуючись неупередженості (включаючи право вимагати від сторін необхідних пояснень та виклику свідків в межах предмету розгляду); г) суд в якості суду першої інстанції повинен мати

повноваження ухвалювати рішення з урахуванням характеру спору в письмовому провадженні або його поєднання із усним розглядом; д) в рішенні суду має міститися посилання на будь-яку норму права, проте в ньому, безумовно, мають бути вирішені, явно або неявно, всі питання, пов'язані зі скаргами сторін; е) мають бути передбачені конкретні правила, які прискорюють вирішення спору: у випадках, що не терплять зволікань; у випадках, пов'язаних з неоспорюваним правом, заздалегідь оціненими збитками, а також у випадках, пов'язаних з позовами на невеликі суми; у зв'язку з ДТП, трудовими спорами, питаннями оренди житла, і деякими питаннями сімейного права (зокрема, встановлення і перегляд розміру аліментів). Для цього можна було б використати один або декілька наступних заходів: спрощені методи початку розгляду; проведення судового розгляду без засідань, або проведення тільки одного засідання, або, залежно від обставин, проведення попереднього підготовчого засідання; проведення виключно письмового або усного судочинства, залежно від обставин; заборона або обмеження деяких заперечень і пояснень; призначення судового експерта з ініціативи суду або за клопотанням сторін до початку судового розгляду; активна участь суду у веденні справи і виклику свідків [6].

Розглядаючи питання спрощення судових процедур варто виходити з того, що спрощення, як окремий напрям оптимізації господарського судочинства, має бути спрямовано на найскоріше досягнення завдань господарського судочинства як форми здійснення правосуддя в господарських справах. А відтак й процесуальний механізм розгляду і вирішення конкретної справи має включати й найкращі шляхи досягнення цілей правосуддя.

При цьому спрощення розгляду і вирішення справ може виявлятися, зокрема, в спрощенні порядку їх порушення, підготовки до судового розгляду, судового розгляду, в установленні майнової межі для перегляду судових рішень у вищестоящій судовій інстанції і т.і. Саме завдяки спрощеним судовим процедурам забезпечується швидко та ефективно здійснення правосуддя, забезпечується оперативність судового захисту, суди позбавляються від тих справ, які не потребують детальної процедури розгляду, усувається непотрібна тяганина [7, с. 442-443].

Узагальнення наведених в юридичній літературі точок зору дало нам можливість виділити основні ознаки спрощення господарського судочинства: спрощені методи початку судового розгляду; проведення судового розгляду без засідань, або проведення тільки одного засідання, або, залежно від обставин, проведення попереднього підготовчого засідання; проведення виключно письмового судочинства; заборона або обмеження деяких заперечень і пояснень, заборона використання певних засобів доказування; більш гнучкі правила дачі пояснень; активна участь суду у веденні справи, витребуванні доказів; зміна порядку оскарження, факультативність її застосування; спрощені методи ведення засідання, а також форми ухвалення судового рішення; можливість делегування повноважень судді з розгляду справи іншій особі, наприклад, помічнику судді.

Концепцію судово-правової реформи в Україні 1992 р. основними принципами реформи було проголошено: створення такого судочинства, яке максимально гарантувало б право на судовий захист; радикальне реформування матеріального і процесуального законодавства; диференціювання форм судочинства. Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів 2006 р. було визнано, що правила судочинства не повинні

бути переобтяжені формальностями. Для забезпечення права особи на швидке поновлення своїх прав, особливо у нескладних справах, судову процедуру доцільно спростити там, де таке спрощення не порушуватиме інтересів сторін у справедливому вирішенні справи. При цьому встановлено, що особливості реалізації цих засад у кожному виді судочинства повинні бути зумовлені специфікою предмета судової справи і завданням суду в її вирішенні.

Отже, положення вищезазначених концепцій передбачили необхідність спрощення судочинства (як цивільного, так й господарського) через диференціацію судових процедур, для чого, на наше переконання, необхідним є врахування таких чинників, як складність справи та характер (специфіка) предмета спору. Необхідність запровадження спрощеного порядку судового розгляду справ в господарських судах зумовлюється й процесуальною економією, скороченням часу розгляду “безспірних” або незначних за розміром вимог справ (малозначних позовних вимог).

Ю.Ю. Грибанов теж обґрунтовано звертає увагу, що існування по суті єдиної, складної і розгорнутої правової процедури для розгляду і вирішення більшості справ є не що інше, як ігнорування наявних об’єктивних особливостей останніх, які не можуть не впливати на порядок захисту прав і видозмінювати його. Прагнення вирішувати всі справи за однаковою процедурою без урахування їх специфічних особливостей здатне внести дисфункцію між кінцевою метою судочинства та методами її досягнення [8, с. 1].

Таким чином, диференціація судових процедур, як напрямок оптимізації господарського судочинства, має зумовлюватись передусім специфікою предмета спору та складністю справи. Тобто при розгляді конкретної справи і здійсненні правосуддя в цілому має максимально досягатися мета судочинства з мінімізацією часу та матеріальних витрат, адже неоднорідність справ (як за характером спору, так й за складністю), які підлягають розгляду і вирішенню в господарських судах з участю суб’єктів господарювання, має передбачати наявність різних шляхів досягнення цілей правосуддя, оптимальних (приспосованих) для тієї чи іншої категорії справ.

Як свідчить судова практика, господарськими судами розглядається значна кількість справ про стягнення дебіторської заборгованості, до того ж ще й на невеликі суми. Такі справи важко віднести до категорії складних, їх вирішення не потребує багато часу і зусиль, а фактичні обставини справи встановлюються на підставі очевидних письмових доказів, які є єдиними належними і допустимими доказами прав та взаємовідносин сторін. Тому, за рішенням судді з власної ініціативи або за клопотанням сторони, такі справи можуть розглядатися в спрощеному провадженні без проведення судового засідання, але з можливою участю сторін у формі співбесіди (у випадку необхідності). Адже, як зазначав ще Є.О. Нефедьєв, “пояснення справи на словах необхідно... щоб суддя міг в одній живій, цілісній і безперервній дії оглянути весь матеріал, з якого належить йому витягти переконання в істині всіх зазначених сторонами подій” [9, с. 25]. К.І. Малишев також зазначав, що явка сторін в скороченому порядку провадження має важливе значення: сторони з’являються до судді для попередніх з ним пояснень. Але єдина мета цих пояснень – переконати суддю в тому, що за своєю простотою і нескладністю справа може бути вирішена без обміну змагальними паперами між сторонами; якщо суддя в цьому переконується, він призначає негайно засідання для слухання справи [10, с. 172].

Дореволюційні процесуалісти також вказували, що сам суддя, вивчивши властивості

позову і докази, має вирішувати на свій розсуд, чи потрібна і якій мірі письмова інструкція, допустимо чи ні скорочення строків розгляду і т.і. [11, с. 191].

Ми вважаємо, що суд має вживати всі заходи для того, щоб справа була розглянута найбільш ефективним чином і в найкоротші строки. І якщо суд дійде висновку про необхідність дослідження якихось додаткових питань в загальному порядку, це може тільки сприяти реалізації завдань господарського судочинства, а не навпаки.

Висновок. Вищезазначений процесуальний порядок скороченого судового розгляду справи господарським судом жодним чином не порушуватиме принципу диспозитивності і змагальності, оскільки позиція позивача викладатиметься в позовній заяві, яку він може змінити або відмовитись від позову в будь-який час до ухвалення рішення, а права відповідача забезпечуватимуться його повною інформованістю про позицію позивача (шляхом надіслання на його юридичну адресу копії позовної заяви із додатками) і у нього є право на подачу заперечень і доказів та право на оскарження ухваленого щодо нього судового рішення. Таке спрощення вдосконалить господарську процесуальну форму захисту прав, жодним чином не вплинувши на якість, повноту і ефективність судового розгляду справи; інтересів сторін у справедливому вирішенні справи не торкнеться.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жуйков В. М. Судебная реформа: проблемы доступа к правосудию / В. М. Жуйков. — М. : Статут, 2006. — 283 с.
2. Васьяковский Е. В. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васьяковский. — М. : Изд. бр. Башкамовых, 1914. — 571 с.
3. Позовне провадження : монографія / В. В. Комаров, Д. Д. Лупсеник, П. І. Радченко та ін. ; за ред. В. В. Комарова. — Х. : Право, 2011. — 552 с.
4. Виды упрощенных судебных производств [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.finexg.ru/vidy-uproshhennykh-sudebnykh-proizvodstv>.
5. Рекомендация R (81) 7 Комитета министров Совета Европы государствам-членам относительно путей облегчения доступа к правосудию от 14 мая 1981 года [Электронный ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_133.
6. Рекомендация R (84) 5 Комитета министров Совета Европы государствам-членам относительно принципов гражданского судопроизводства, направленных на совершенствование судебной системы от 28 февраля 1984 года [Электронный ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_126.
7. Слепченко Е. В. Гражданское судопроизводство: проблемы единства и дифференциации / Е. В. Слепченко. — СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2011. — 499 с.
8. Грибанов Ю. Ю. Рассмотрение дел в порядке упрощенного производства в гражданском и арбитражном процессе: Сравнительное исследование правовых систем России и Германии : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Ю. Ю. Грибанов. — Томск, 2007. — 23 с.
9. Нефедьев Е. А. Основные начала гражданского судопроизводства. Казань, 1895 // Избранные труды по гражданскому процессу / Е. А. Нефедьев ; Редкол.: Абова Т. Е., Боннер А. Т. и др. — Краснодар : Сов. Кубань, 2005. — 400 с.
10. Малышев К. Курс гражданского судопроизводства : сочинение. Том 3 / К. И. Малышев. — СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1879. — 448 с.
11. Яблочков Т. М. Учебник русского гражданского судопроизводства / Т. М. Яблочков. — 2-е изд., доп. — Ярославль : Книгоиздательство I. К. Гассанова, 1912. — 327 с.